

4. Anastazi, A. (2001). Differential psychology. Individual and group difference in the behavior. M.: Aprel' Press : EKSMO press [in Russian].
5. Asmus, V.F. (1984). Platon: eidology, aesthetics, conception about art. Historical and philosophical etudes. M.: Misl [in Russian].
6. Vasserman, L.I. (1994). About systematic approach and appreciation of human adaptation. Obzor psihiatrii i meditsinskoj psihologii im. V.M. Behtereva. 3,16-25 [in Russian].
7. Gannushkin, P.B. (1964). The issue about ranges of the soul health. Selected works. M.: Meditsina [in Russian].
8. Girsh, V. (2005). Genius and virogdenie. Spb: Potaennoe [in Russian].
9. Aesthetics : Text book. L.T. Levchuk (Eds.), V.I. Panchenko, D.Yu. Kucheruk. (1997). Kyiv: Vishcha shkola [in Russian].
10. Kannabih, Yu.V. Yu.V. Kannabih. – reprint 1928 g. (1994). M: Tsentr tvorch. razvitia MGP VOS [in Russian].
11. Clinic archive. Genius and talent. (1925-1930). Sverdlovsk : Izdanie redaktora [in Russian].
12. Levchuk, L.T. (1989). Psychoanalysis: from unconscious to "tiring from conscious". K.: Libid' [in Russian].
13. Lombrozo, Ch. (1996). Genios and gift. Moscow: Respublika [in Russian].
14. Loskutova, V.A. (2010). Proceedings of Foruma "If psychiatrists are being disappeared kind". Vsemirnaya psihiatriya. (Vol. 9), 1, 21-40 [in Russian]. Sotsialnaya i klinicheskaya psihiatriya. (Vol.20), 2, 108-110 [in Russian].
15. Nalchadgan, A.A. (1988). Social-psychological adaptation of the personality. Erevan : Luye [in Russian].
16. Nuller, Yu.L. (1991). About paradigm in psychology. Obozrenie psihiatrii i med. psihologii im. V.M. Behtereva, 4, 5-13 [in Russian].
17. Rubinshtein, S. Ya. (2005). Psychology mental otstalogo pupil. Moscow: Aspekt [in Russian].
18. Yung, K.-G. (1993). Personal and super-personal or collective unconscious. Psychology unconscious. Minsk : Harvest [in Russian].
19. Yung, K.-G. (1995). Psychological types. SPb. : Yuventa [in Russian].
20. Yarskaya-Smirnova, E.P. (1997). Socio-cultural analysis untypical. Saratov : Saratovskiy gosudarstvenniy tehniceskij universitet [in Russian].
21. Yaspers, K. (1997). General psychopathology. Moscow: Praktica [in Russian].

УДК 130.2+81

Лисенко Любов Володимирівна
старший викладач Національної музичної
академії України ім. П.І.Чайковського
lysenko.agapi@gmail.com

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА "ГІПОТЕЗА КРИТИЧНОГО ПЕРІОДУ" Е.-Х. ЛЕННЕБЕРГА

У статті досліджується виняткова роль лінгвокультури у формуванні особистості. Для цього автор, вивчаючи особливості лінгвокультурного та ментального розвитку феральних дітей, обґрунтовує "гіпотезу критичного періоду" Е.-Х. Леннеберга. У міфах, легендах та літературі часто зустрічаються розповіді про дітей, вихованих дикими тваринами. Формується хибне уявлення, що нібито завдяки своєму специфічному вихованню феральні діти представляють собою людське ество в чистому, незіпсованому вигляді, а їхня подальша інтеграція у суспільство є порівняно легкою. Натомість, правдиві історії з життя справжніх "мауглі", описані в статті, переконують в протилежному.

Ключові слова: феральні діти, лінгвокультура, окультурення, омовлення, "гіпотеза критичного періоду".

Лысенко Любовь Владимировна, старший преподаватель Национальной музыкальной академии Украины им. П.И. Чайковского

Лингвокультурная обусловленность становления личности и "гипотеза критического периода" Э.-Х. Леннеберга

В статье исследуется исключительная роль лингвокультуры в формировании личности. С этой целью автор, изучая особенности лингвокультурного и ментального развития феральных детей, обосновывает "гипотезу критического периода" Э.-Х. Леннеберга. В мифах, легендах и литературе часто встречаются рассказы о детях, воспитанных дикими животными. Формируется предвзятое мнение, что благодаря своему специфическому воспитанию "феральные дети" представляют собой человеческое естество в чистом, неиспорченном виде, а их дальнейшая интеграция в социум относительно простая. Однако правдивые истории из жизни настоящих "маугли", описанные в статье, убеждают в обратном.

Ключевые слова: феральные дети, лингвокультура, окультуривание, оязыковление, "гипотеза критического периода".

Lysenko Lyubov, senior lecturer of P.I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine (NMAU), PhD-candidate at NMAU

The linguacultural conditionality of making up of personality and "critical period hypothesis" by E. - H. Lenneberg

This article deals with the study of the phenomenon of feral children and the "critical period hypothesis" (CPH) by E. H. Lenneberg. Feral child research helps in developing theories about the language acquisition and enculturation of the individual. It proposes us an explanation, what role does linguaculture play in the process of making up of personality.

Myths, legends, and literature depict many stories about feral children reared by wild animals. From Romulus and Remus to Tarzan and Mowgli, the legendary and fictional feral children are often described as growing up with relatively normal human intelligence and skills and an innate sense of culture, coupled with a healthy dose of survival instincts. Their integration into human society is also made to seem relatively easy. These mythical children are also often shown as having superior strength, intelligence and morals compared to "normal" humans. The implication is that because of their upbringing, they represent humanity in a "pure" and "uncontaminated" state, similar to the noble savage ones.

Real life examples of feral children, who were isolated from human contact for extended periods, have shown that this scenario was not accurate. Tragically, feral children are not just fictional personages. There are more than 50 cases on record of feral children raised in the wild by everything from leopards and bears to monkeys and wolfs. Several cases were also discovered, in which caretakers had brutally isolated their children and in doing so prevented normal social, linguacultural and mental development. The fate of these feral children either abandoned, locked away by their parents, or stolen by animals was most certainly tragic and pathological. Psychologists and linguists studied their mental and language capabilities at the time of their return to society and monitored their process as they learn spoken native language. Numerous attempts to teach feral children either spoken or sign language have met with very limited success. A number of children have returned from the wild mimicking animal sounds and behaviors and show no interest in human language, they seem to be mentally delayed. Others have learned an extremely limited vocabulary. They lack also the basic social skills that are normally learned by children in the process of enculturation.

The impaired ability to learn a natural language after having been isolated for many years is often attributed to the existence of a special critical period, so-called "window of opportunity" for first language learning, and taken as evidence in favor of the "critical period hypothesis" by Eric Heinz Lenneberg. The term refers to the period of the brain's physical formation more so than the amount of social interaction at that age. The CPH states that a human has a special phase to learn first language. If that period of growth passes without language practice, then the opportunity is lost forever. The biological basis responsible for language development can establish the critical period for the language acquisition, between the age of 18 months and early puberty. Feral children, who grew up surrounded by the extreme social and linguacultural deprivation without the normal condition for language learning, or absolutely without language could not learn their first native language as well as normal people do.

The best studied of these cases was language-deprived feral child – Genie (USA). She was kept in the isolation from the normal social linguacultural intercourse by her father, mishandled and brutalized, strapped to a chair all day long. She was found at the age of 13, completely incapable to speak, and after 7 years of rehabilitation and systematic specialist training still lacked linguistic competence. Even after she was not able to produce correct so-called "wh-questions", failed to understand grammar passive constructions and distinction marked by tenses. Her grammar was deficient in both production and comprehension. Her brain scans showed some unusual features – in particular that Genie's brain was dominated by her right hemisphere, a left hemisphere that had never been used for language production lost its capacity.

Lenneberg's CPH was not absolutely proven, but it was strongly supported by these studies. It was shown, that language learning process after the critical period may end up in a very limited language usage.

One of the central questions of this article, and all of humanitarian sciences, that have to do with humans psychology is: "Is personality a product of genes or a product of linguacultural and social experiences?" Or, in other words: "What makes us human or?" Humanity is in some manner the result of specific upbringing and enculturation. Being human means being brought up by humans as human.

Each story of feral children is different, but interesting in its own right. Their very existence is a threat to our self-exploring and mental self-identification. A feral child is the human that is nearly an animal—the familiar that has nearly become the "Other". The study of phenomenon of feral children called into question the firm boundary between human intellect and animal instinct, forcing us to reevaluate the generating influence of linguaculture on our mentality.

Key word: feral children, linguaculture, enculturation, language acquisition, "critical period hypothesis".

Останні двісті років досліджень у галузі культурології довели: мова та створене нею культурне середовище мають провідне значення у процесі розвитку людства, зокрема у генезисі етносів і націй. Для того, щоб побачити, як саме це відбувається, і чим обумовлене, варто проаналізувати цей процес у вимірі окремої ментальної одиниці – людини. Тому пропонуємо дослідити діалектичний вплив лінгвокультури на формування ментального портрету особистості.

Специфіка предмета дослідження – тобто розвиток людської особистості, позбавленої лінгвокультурного оточення – з морально-етичних причин зумовила неможливість штучних експериментів в даній галузі. Тому матеріалом для підтвердження постулату про те, що саме завдяки впливу лінгвокультури на біологічного індивіда з нього формується людська особистість з яскравою й неповторною індивідуальністю, стали наукові дослідження досвіду реальних людей, які за певних, незалежних від дослідників обставин, опинилися в ізоляції від соціуму. Вони не зазнали лінгвокультурного впливу,

а тому і не пройшли необхідний шлях трансформації від індивіда до особистості. Дослідженнями в цій галузі займалися вчені різних сфер гуманітарного знання, серед них Е.-Х. Леннеберг, К.Ліней, Н. Хомські, С. Кьортіс, Й. Лангмайер, В.В. Нікандров, Г.А. Паніна, З. Матейчек, В.І. Лубовський та інші.

Актуальність обраної теми обґрунтовується тим, що лінгвокультура відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні ментальності не тільки окремих людей, але й цілих етносів та націй. Тобто долучення до лінгвокультури та її розвиток є головними умовами повноцінного розвитку цивілізованого людства.

Отже, людині, на відміну від представників різноманітного тваринного світу, недостатньо просто народитися від собі подібних. Індивід повинен пройти складний шлях "олюднення", "омовлення" та "окультурення" через спілкування в соціальних спільнотах [1, 80-98]. Тоді як тварини максимальну унікальність своєї природи отримують вже самим актом свого походження від представників відповідного їм біологічного виду. Як зазначає з цього приводу відомий публіцист А.Ю. Ткачов, "...Кошеняті, щоб бути собою, не потрібно додавати зусиль. Воно і так буде лише кошеням, і ніким більше... І тільки людина не вписується в цю схему... Людині доведеться спочатку, після факту народження, стати людиною, і тільки потім нею бути" [2]. Необхідною умовою повноцінного становлення людського індивіду є наявність соціального середовища, світу мови та культури, в які дитина включена з перших днів свого життя. Саме завдяки цьому розкривається її інтелектуальний потенціал та формується неповторна лінгвокультурна особистість. Але якщо так сталося, що дитину було виховано поза межами лінгвокультурного поля людського соціуму, вона навіть після тривалої реабілітації так і не стає повноцінною людською особистістю.

Для номінації людей, які в період становлення своєї особистості були з тих чи інших причин позбавлені людського лінгвокультурного середовища, існує науковий термін – Homo Fergus, тобто "феральні люди" або найчастіше – "феральні діти". Fergus означає – "мертвий" або "похований". Цей термін ще в XVIII ст. запровадив шведський вчений, засновник таксономічної систематики тваринного світу Карл Лінней, який наводив дев'ять прикладів здичавілих дітей, вихованих вовками, ведмежками, вівцями та іншими тваринами [3, 123; 7].

Відповідно до дефініції, феральні діти є нібито назавжди втраченими для суспільства, "живцем похованими" (в соціальному сенсі) для світу людської культури, тому що зростали в ізоляції, як правило у тваринному осередку. "Фералами" психологи позначають також людей, які певним чином відхилилися від нормальної соціалізації, наприклад, вкрай інтернет-залежних, кібер-панків тощо. Проте центром нашої уваги є перш за все ті, кого ми звикли називати "діти-мауглі".

З метою унаочнення та підтвердження існування прямого взаємозв'язку між лінгвокультурою суспільства, яке оточує особистість, та становленням її ментальності розглянемо як літературні, так і реальні приклади.

У міфах, легендах, переданнях й літературі різних етносів закарбовано багато історій про таких дітей. Згадаємо хоча б легендарних засновників Риму – Ромула і Рема, за переданням вигодуваних молоком вовчиці. Багато авторів присвятили сторінки своїх творів цьому дивовижному феномену: Гоббс, Дефо, Бекон, Голдінг, Ніцше, Руссо, Дідро та інші. Але два літературні твори минулого сторіччя ще й досі пригортають до себе увагу всього людства. Перший твір – це "Книга Джунглів", плід творчої фантазії відомого англійського письменника і поета Редьярда Кіплінга. Феральних дітей часто називають на честь головного героя цього роману – Мауглі. Згідно з біографією, Р. Кіплінг довгий час жив в Індії і був добре знайомий зі способом життя та моральними засадами індусів. Отже, в основу "Книги Джунглів" було покладено невігадані випадки виживання немовлят, яких було ненавмисне або навмисне покинуто батьками в джунглях, а іноді вкрадено та виховано дикими тваринами.

Другий твір під назвою "Тарзан" було створено американським письменником Б. Берроузом. Саме історія про Тарзана є найімовірнішою з цих двох. Справа в тому, що Тарзан самостійно, тобто без людського педагогічного супроводу, навчився читати й писати, і зробив це за допомогою лише одних книжок, які знайшов у халупі своїх померлих батьків. З точки зору різних гуманітарних наук – це неможливо. Тому що у Тарзана, який з першого року свого життя зостав в середовищі людиноподібних мавп (гр. Anthropooides), не могли бути достатньо розвинутими ті когнітивні функції мозку, які природно розвиваються у дитини в людському середовищі за допомогою неперервних педагогічних зусиль дорослих. Не менш фантастично виглядають також його, так би мовити, уроджені морально-етичні мотивації.

Але окрім літературних передань, існують реальні факти знайдення феральних дітей в різних країнах світу. Дослідник та знавець античності Е. Маккарті зафіксував у греко-римській культурі 40 випадків, коли діти співіснували виключно з тваринами. Перші історично підтверджені випадки виховання дітей у вовчій зграї задокументовано в Середньовічних англійських хроніках у Сафолку в 1173 році. Далі феральних дітей виловлювали в Угорщині, Данії, Туреччині, Італії, Росії, Україні та ін. [5, 307]. Якщо в азійських країнах втрачені або викрадені діти виховуються здебільшого такими

свасцями, як мавпи та вовки, то в нашій країні також відомі поодинокі випадки, коли дітьми з асоціальних родин опікувались переважно дворівні собаки.

Феральними можуть стати також діти, яких було навмисне ізольовано від нормального перебігу соціалізації, як правило, психічно хворими або маргінальними дорослими. В "Загальній історії імперії монголів" описано такий експеримент: один з ханів, зажадавши з'ясувати, яка мова є найдревнішою, наказав ізольовати в окремому приміщенні 12 немовлят різних національностей, приставивши до них німих охоронців та годувальниць. Його розрахунок був на те, що в закритому середовищі діти почнуть розмовляти тією мовою, яка є по-справжньому найстародавнішою. Результат шокував допитливого можновладця: коли дванадцятирічних дітей-в'язнів привели до нього, з'ясувалося, що піддослідні взагалі обходяться без мовлення, заміщуючи вербальне спілкування жестами. При цьому діти виглядали дикими та боязкими [7, 194].

Ці поодинокі випадки представляють надзвичайний інтерес для дослідників психології, психіатрії, соціології, психолінгвістики та інших суміжних гуманітарних галузей наук, тому що через вивчення особливостей феральних дітей можна знайти відповідь на споконвічне питання: що саме робить людину повноцінною людиною, тобто – особистістю? Для нашого дослідження в першу чергу важливим є вивчення процесу "олюднення", "окультурення" та "омовлення" цих індивідів в період їх реабілітації.

Найчастіше феральні діти виховуються тваринами. Як правило, усі ці діти (звичайно, в межах фізичних можливостей) наслідують поведінку, властиву для своїх прийомних батьків — тварин. Наприклад, для них є характерним страх перед людиною. Психологи відзначають: для дітей з "синдромом мауглі" властива відсталість у розумовому та психоемоційному розвитку, порушення мовлення або повне невміння говорити, відсутність почуття гумору та невміння посміхатися, нездатність до прямоходіння, повна десоціалізація та десоціація, відсутність гігієнічних звичок та навичок користування столовими приборами, інстинктивне прагнення повернутися до "своїх", тощо. При цьому у таких дітей часто набагато стійкіший імунітет та потенція до виживання в екстремальних умовах, аніж у звичайних дітей, які залучені до соціального життя. Часто психологи констатують, що дитинча людини, яке провело серед тварин досить довгий час, починає ментально самоідентифікуватися з "побратимами": так, знайдена в Україні вісімнадцятирічна дівчина Оксана Малая, яку виховували собаки, навчившись говорити, наполягала, що вона — собака [7]. Як правило, такого роду психічні відхилення у "дітей-мауглі" є неминучими, а часто й незворотними.

Важливо згадати, що термін "особистість" охоплює стійкий комплекс характеристик, якостей та властивостей, набутих під впливом відповідної культури та лінгвокультури соціуму, до якого людина належить, на відміну від терміну "людина", який позначає біологічний вид, або терміну "індивід", тобто окремого представника людського роду. Тому вважається, що у момент народження дитина ще не є особистістю: вона є лише індивідом, так би мовити "кандидатом в особистість". Щоб стати особистістю, людина має пройти певний шлях лінгвокультурного розвитку.

Через те, що найчастіше процес соціалізації та інкультурації у феральних людей наставав дуже пізно, вони вже не змогли стати повноцінними членами суспільства. Соціалізація та інкультурація мають починатися в ранньому дитинстві, коли на 70% формується особистість людини. У дитячі роки закладаються підвалини соціалізації, а на наступних етапах життя вона тільки триває. Дитина, що потрапила в ізоляцію, неодмінно гине соціально, інтелектуально та культурно, хоча доросла людина за умов такої ізоляції може інтелектуально та духовно розвиватися ще успішніше (напр.: анахорети, відлюдники, йоги). Отже, початок соціалізації та її продовження — це якісно різні етапи. З цього логічно слідує, що чим раніше феральна дитина потрапила в ізоляцію від людської спільноти і була взята "під опіку" тваринами, тим менше шансів вона має повернутися до нормального людського способу життя. Успішність реабілітації та соціалізації феральної дитини напряму залежать також і від строку перебування її поза соціумом та від її віку. Отже, через невласивий представнику виду *Homo sapiens* спосіб життя, пересування та харчування, у феральної дитини назавжди неправильно формуються або зовсім деформуються: форма черепа, сухожилля, м'язи та суглоби, особливо, якщо дитина була вилучена з осередку людей ще до того, як вона перейняла навичку до прямоходіння. Тому спосіб її пересування буде відповідати тому способу, який властивий відповідній тварині-опікуну.

Зважаючи на ці факти, вчені, які займалися реабілітацією феральних дітей, відмічали, що легше проходить реабілітація у дітей, яких виховували примати, ніж у тих, кого зрощували вовки або ведмеді. Часто дослідники, які ставали свідками душевних страждань феральних дітей в період реабілітації та інкультурації, доходили висновку, що гуманніше було б відпустити дитину назад, аніж олюднювати та соціалізувати її. До того ж, як правило, ці діти не жили довго після вилучення зі світу тварин [8, 396-397].

Ерік Хайнц Леннеберг, відомий лінгвіст та невропатолог, викладач психології та нейробіології Гарвардського університету, в 1967 році, досліджуючи феномен феральних дітей, висунув "гіпоте-

зу критичного періоду", яка окреслювала віковий поріг, після переходу через який людина вже не в змозі засвоїти свою першу мову і оволодіти відповідними мовленнєвими навичками [4, 127]. Відповідно до цієї гіпотези, критичний період триває від двох років до початку періоду пубертату (тобто до 12 років). Е.-Х. Леннеберг стверджував, що після настання статевої зрілості неврологічні зміни, що відбуваються у мозку людини, роблять її повністю нездатною повноцінно оволодіти своєю першою мовою. На підтримку цієї гіпотези він наводив ряд досліджених ним прикладів, коли феральні діти, навіть після повернення до соціуму та досить вдалої інтеграції в нього з наступною соціалізацією, зовсім не могли засвоїти та використовувати навіть найпростіші граматичні конструкції своєї першої мови, а оволодіти логікою граматичної будови мови та синтаксисом для них було взагалі непосильним завданням. І це не залежало від того, наскільки професійно була скерована їх реабілітація та терапія.

Історія феральної дівчинки Сьюзан М. Уайлі (США), відомої під псевдонімом Джині, яка по волі психічно хворого батька провела у повній ізоляції свої перші 13 років, при цьому ніколи не чула людського мовлення та не мала змоги нормально пересуватися, стала одним з перших практичних підтверджень "гіпотези критичного періоду" [4, 127]. І хоча Джині після звільнення в процесі реабілітації все ж таки вивчила обмежений обсяг лексики своєї першої мови, їй так і не вдалося засвоїти граматику. Але саме граматика, на думку Н. Хомські, відрізняє людську мову від мов тварин [9, 21]. На момент винайдення психоемоційний розвиток дівчинки був на рівні однорічної дитини. Тобто затримка її психічного та інтелектуального розвитку призвела до важкого ступеня розумової відсталості. Навіть після семи років інтенсивної реабілітації, роботи з дефектологами, логопедами та психологічної корекції, мовлення Джині залишилось аграматичним, та більше нагадувало викривлений стиль телеграфного повідомлення, аніж експресивне логічне мовлення підлітка. При прослуховуванні відгуків вражає також різкий звук голосу Джині, схожий на шкрябання металом по склу. Сканування її мозку показало, що домінує права півкуля, а ліва півкуля, яка відповідає за мову, а тому ніколи не використовувалася, втратила свою працездатність.

Драматична доля Джині з особливою силою засвідчила істину про те, що лінгвокультура є надважливою проміжною ланкою між мисленням людини і світом, незамінним інструментом пізнання та аналізу, який відіграє ключову роль у формуванні людської особистості. Тому майже неминучим є той факт, що позбавлений мовної стимуляції індивід, як правило, назавжди позбувається можливості нормального культурного розвитку.

Найбільш відомий і вивчений випадок з вихованнями тварин, який було описано в багатьох підручниках, це знайдення мисливцями в індійських джунглях у 1920 році двох дівчинок, вирощених вовками. Християнський місіонер Дж. А. Сінгх прийняв їх на подальше виховання і назвав Амалою (1,5 роки) та Камалою (8 років). На відміну від молодшої, яка майже одразу померла, старша з дівчат Камала прожила після знайдення ще 10 років. Результатом її адаптації став словниковий запас лише з 40 слів, а розмовляти нормально вона так і не навчилася.

Вивчення і спостереження реабілітації феральних дітей призвело в психоаналізі до розробки "каспаргаузеровського методу", названого на честь таємничого знайди з Нюрнберга (1828 р.) Каспара Гаузера, який, як і Джині, став жертвою жорстокого експерименту. Ще в ранньому дитинстві його було ізольовано від зовнішнього світу, а потім у віці близько 16 років підкинута на одну з міських площ. Каспара Гаузера називали також "Дитинчам Європи" або найбільшою загадкою XIX століття. Вчені, які брали участь у реабілітації цього юнака, залишили надзвичайно цікаві спостереження в галузі лінгвістики, психології та педагогіки [10, 14-15].

"Каспаргаузеровський метод" був спрямований на з'ясування генетично зумовлених форм поведінки, які є характерними для кожного виду, і в основі яких лежить успадкований інстинкт, або, як пізніше говорив І.П. Павлов, "природжені або умовні та безумовні рефлекси" [11, 47-50]. Сутність методу полягає в першу чергу у спостереженні за розвитком і поведінковими реакціями тварин, які зростають в умовах ізоляції. Перший подібний експеримент був поставлений французьким натуралістом Фредеріком Кюв'є. Вчений відокремив щойно народжене бобреня від матері і почав вигодовувати жіночим грудним молоком. Коли воно зросло, його перевели на природне рослинне харчування. Було помічено, що частину лози, яка входила в раціон бобреняти, воно відчищало від кори і складало в закутку клітини. Після того, як в клітку принесли землю, тварина стала, як і належить бобру на волі, трамбувати її хвостом і встромляти в неї обрані лозини. Вчені вже не мали сумнівів, що в процесі цієї роботи бобреня керувалося виключно інстинктом [11].

Але те, що є характерним для тварини, не властиво людині. Експерименти зі штучною ізоляцією тварини (бобреня) та людини (Джинні та Каспар Гаузер) дали зовсім різні результати. Вони довели, що у людини психоемоційні реакції та їхнє втілення у поведінкових моделях залежать в першу чергу не від генетики її біологічного виду, а від оточення, умов виховання та освіти, а, отже, від лінгвокультурного середовища. Успадковується лише інтелектуальний та лінгвокультурний потенціал, а

не сам інтелект або мова та культура. І тому можна стверджувати, що особистість людини "не дана, але задана" [2], хоча індивід і з'являється на світ вже з генетично уродженими здібностями, успадкованим потенціалом до розвитку всіх характерних для особистості ментальних рис та ідентичностей. Але для подальшого втілення та відтворення цього потенціалу їй передбачено довгий шлях наслідування чужого досвіду. І приклади спроб соціалізації та інкультурації феральних дітей, засвідчені в різних країнах світу, лише підтверджують правильність "гіпотези критичного періоду" Леннеберга.

Тому на підставі отриманих різними вченими даних ми можемо впевнено констатувати в унісон з батьком антропоцентричної парадигми в мовознавстві Вільгельмом фон Гумбольдтом його знамениту тезу: "Людина стає людиною тільки через мову, в якій діють творчі першосили людини, її глибинні можливості" [12, 314]. Проте у великого вченого є ще одна, не менш важлива думка про те, що мова, несучи в собі досвід минулих поколінь, є справжнім духом народу, головною складовою його духовної сили [12]. Отже, подібно до кожної окремої особистості, перебування в просторі активного лінгвокультурного середовища потребує також і суспільство у вигляді соціуму, етносу чи нації. Саме це є необхідною запорукою його подальшого культурного розвитку, самовідтворення та удосконалення у конкурентному оточенні інших культур.

Література

1. Танчин І. З. Соціологія: навч. посіб. / І. З. Танчин. – 3-тє вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2008. – 351 с.
2. Ткачев А.Ю. "Человек – это не факт. Это – задача" стаття від 23.05 2013 [Електронний ресурс] / Ткачев А.Ю. – Режим доступу: <http://www.andreytkachev.com>.
3. Палмер Джек. Эволюционная психология. Секреты поведения Homo Sapiens / Палмер Джек, Палмер Линда. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, (Проект "Психология – Best"), 2003. – 384 с.
4. Леннеберг Е. Х. Биологические основы языка / "Biological foundation of Language" with appendicies by N. Chomsky and Otto Max / Ерік Хайнц Леннеберг. – N.-Y., London, Sydney: J. Wiley&Sons, Inc., 1967. – 489 с.
5. Kerr R. The animal kingdom, or zoological system, of the celebrated Sir Charles Linnaeus: Class I, Mammalia / Kerr R., Linnaeus C. – London: J. Murray and R. Faulder, 1792. – 644 p.
6. Горелов Н. И. Основы психолінгвистики. Учебное пособие / Н. И. Горелов, Н. Ф. Седов. – М.: Лабиринт, 1997. – 215 с.
7. Grice Elizabeth. Cry of an enfant sauvage "The Telegraph" (7.06 2005) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.telegraph.co.uk/culture/tvandradio/3653890/Cry-of-an-enfant-sauvage.html>.
8. Никандров В. В. Психология / В. В. Никандров. – М.: "ТК Велби"; "Проспект", 2007. – 912 с.
9. Хомский Н. Язык и мышление / А. Н. Хомский. – М., 1972. – 122 с.
10. Акишева Н.Б. Проблема человека в философии. Учебное метод. пособие / Акишева Н.Б. – Екатеринбург: УрГУПС, 2011. – 48 с.
11. Никифоров А.С. Этюды о разуме / А.С. Никифоров. – М.: Советская Россия, 1981. – 208 с.
12. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. – М.: Прогресс, 1984. – 360 с.
13. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / Вильгельм фон Гумбольдт; [пер. с нем.]. – М.: Прогресс, 1985. – 441 с.

References

1. Tanchyn, I.Z. (2008). Sociology: Textbook. Kyiv: Znannya, [in Ukrainian].
2. Tkachev, A. "Human – is not a fact. He is a task" Article 23.05 of 2013. Retrieved from <http://www.andreytkachev.com/>[in Russian].
3. Palmer, J., Palmer, L. (2003). Evolutionary Psychology. The Ultimate Origins of Human Behavior/ Jack Palmer, Linda Palmer, St. Petersburg –SPb. :prime –Evroznak, (Project "Psychology – Best") [in Russian].
4. Lenneberg, E. H. (1967). "Biological foundation of Language" with appendicies by N. Chomsky and Otto Max / Eric H. Lenneberg. – N.-Y., London, Sydney: J. Wiley&Sons, Inc. [in English].
5. Kerr, R., Linnaeus, C. (1792). The animal kingdom, or zoological system, of the celebrated Sir Charles Linnaeus: Class I, Mammalia / R.Kerr , C.Linnaeus – London: J. Murray and R. Faulder [in English].
6. Horelov, N.I., Sedov, N.F. (1997). Fundamentals of Psycholinguistics. Moscow: Labirint [in Russian].
7. Grice Elizabeth "Cry of an enfant sauvage" "The Telegraph" (7.06 2005) Retrieved from <http://www.telegraph.co.uk/culture/tvandradio/3653890/Cry-of-an-enfant-sauvage.html> [in English].
8. Nykandrov, V.V. (2007). Psychology. Moscow: "TK Velbi"; "Project" [in Russian].
9. Chomsky, N. (1972). Language & Thought. Moscow [in Russian].
10. Akisheva, N.B. (2011). The problem of man in philosophy. Text book. Ekaterinburg: UrGUPS [in Russian].
11. Nikiforov, A.S. (1981). Etudes about mind Moscow: "Sovetskaya Rossia" [in Russian].
12. Humboldt, W. (1984). Selected works about linguistics / Wilhelm Von Humboldt – М.: Progress, [in Russian].
13. Humboldt, W. (1985). Language and Philosophy of Culture / Wilhelm Von Humboldt; [transl. from germ.] – М.: Progress [in Russian].